

U2's Zoo TV-project en Europa

Door: Freerk Boedeltje

De maatschappelijke omwenteling na de val van de Muur en de persoonlijke crisis als rockbank

leidden tot een radicale koerswijziging in de muziek van U2, uitmondend in de albums *Achtung Baby* en *Zooropa*, en een Zoo TVwereldtour vol symboliek. Wat wil het Ierse U2 ons zeggen over de toekomst van Europa?

Terug naar Berlijn 1989, de val van de Muur, de stad die symbool stond voor de eenwording van Europa. Het gevoel van hergeboorte, optimisme en chaos suggereerde een Europa van verandering. Tegen dit decor trok de Ierse rockband U2 in de winter van 1990 naar Berlijn om te werken aan zijn zevende studioalbum. Als uitvalsbasis diende de Hansastudio's, gelegen op een verlaten stuk land in het centrum van Berlijn, niet ver van de plek waar de Muur nog geen jaar eerder had gestaan. Dit werd het begin van een bijzonder project dat zou uitmonden in twee studioalbums *Achtung Baby* (najaar 1991) en *Zooropa* (zomer 1993) en de gigantische Zoo TV-tour die beide albums verbond. U2 maakte eind jaren tachtig een moeilijke periode door. Er volgde heftige kritiek na het floppen van de autobiografische film *Rattle and Hum* (1988) – de bandleden zouden zich te veel vergelijken met helden als Bob Dylan, BB King en bovenal Elvis Presley. Bono's vele oproepen tot een betere wereld leidden tot irritaties; hij zou te messiaans zijn. U2 was vermoeid en suggereerde oudejaarsavond 1989 dat het wellicht tijd was te stoppen, 'To go away and just dream it all up again'. Ze stopten niet, maar kozen voor een radicale koerswijziging, geïnspireerd door de grootste politieke omwenteling van de 20ste eeuw, de val van het communisme en de eenwording van Europa. De nieuwe koers rekende muzikaal en tekstueel af met de 'oude' spirituele U2 en speelde met zware vragen over de ingrijpende omwenteling. Openheid, vrijheid, verlangen en tegelijkertijd onzekerheid, ontbinding, angst en verraad waren belangrijke thema's. Ze zijn nog steeds actueel en de zoektocht die U2 begin jaren negentig inzette is nog altijd niet ten einde.

Onzekere reis

Achtung Baby werd het album van de duistere kant van de Europese omwenteling. Het openingsnummer 'Zoo station', vernoemd naar het Berlijnse Bahnhof Zoo, stond lange tijd symbool voor de donkere kant van het vrije westerse Berlijn, de kant van de prostitutie, de drugscene en criminaliteit. Na de val van de Muur werd Bahnhof Zoo een metafoor voor het leven in al zijn verscheidenheid en contradicties. U2 gebruikte deze metafoor als vertrekpunt van een onzekere, noodzakelijke reis, met een onbekende eindbestemming: 'I'm ready, ready to let go (...) I'm ready, I'm ready for what's next'.

Met de teloorgang van het communisme viel een belangrijke ideologische pijler weg, die van het gedisciplineerde ideaal van revolutie en overwinning door de arbeidersklasse. Deze communistische pijler bood tegenwicht aan de westerse pijler van democratische vrijheid, ontplooiing en economische vooruitgang. Na het wegvallen van de ene pijler is er nog maar één ideologie, die geen ideologie meer kan zijn omdat iedere referentie ontbreekt. Ook de kerk als geloofsinstituut biedt nauwelijks houvast, en geloof lijkt meer een privékwesitie te

zijn geworden in een geïndividualiseerde samenleving. Mede hierdoor zal het vertrek waarover 'Zoo station' gaat, geen gemakkelijk vertrek zijn, want een duidelijk houvast ontbreekt.

Begin jaren negentig komt er een kentering in het postcommunistische optimisme. Op tv is de Eerste Golfoorlog live te volgen. Europa wordt geconfronteerd met de bloedige gevolgen van een zeer gewelddadig nationalisme op de Balkan en mist een duidelijke richting na het wegvallen van het IJzeren gordijn. Deze onzekerheid en een toenemend gevoel van wantrouwen staan centraal in het nummer 'Acrobat'. Nu de belangrijkste vijand van het vrije West-Europa, het communisme, is weggefallen, lijkt de angst voor een nieuwe vijand te zijn toegenomen. Het nummer opent met: 'Don't believe what you hear. Don't believe what you see, if you just close your eyes, you can feel the enemy.' Volgens Bono schuilt de nieuwe vijand in onszelf, en hij verwijst daarbij naar het toenemende egoïsme en de onverdraagzaamheid die vooral in Duitsland leiden tot neonazistische aanslagen tegen migranten. Nu de referentiekaders van het communisme zijn weggefallen en de rol van de kerk afneemt, borrelt er een vergelijkbaar verlangen op naar ideologische vastigheid. 'No, nothing makes sense, nothing seems to fit. (...) And I would join the movement, if there was one I could believe in. I would break bread and Wine, if there was a Church I could receive in. Cos I need it now. (...) What are we doing to do, now it's all been said? No new ideas in the house, and all the books have been read.' Hoewel het nummer alleen vragen lijkt te stellen, schuilt een mogelijk antwoord in de titel 'Acrobat', waaruit een vertrouwen in je eigen gevoel spreekt. Het is aan jou je staande te houden.

Het nummer 'The Fly', gaat over hoe je jezelf dan staande kunt houden. The Fly is ook Bono's postmoderne alter ego tijdens de ZooTV-tour en representeert de 'nieuwe' U2. We zien een slechte imitatie van Elvis compleet met zwartleren pak en donkere zonnebril. De zonnebril verbeeldt de hybride mogelijkheden, die van snelle inwisselbaarheid, cynisme en oppervlakkigheid. Bono laat zien iedereen te kunnen zijn door een masker op te zetten en uit naam van de 'ander' alles te kunnen zeggen: 'It's no secret that a conscience can sometimes be a pest. It's no secret ambition bites the nails of success. Every artist is a cannibal, every poet is a thief. All kill their inspiration and sing about their grief'. Indirect wijst hij grijnzend naar zijn critici die hem eerder van messiaans gedrag beschuldigden. Zijn alter ego de-personificeert hem en stelt hem in de gelegenheid alsnog alles te zeggen.

Verraad en schuld

Een tweede thema van de duistere ontbindende kant van Achtung Baby is persoonlijk verraad en schuld. Het nummer 'Until the end of the World' is op het eerste gezicht een traditionele dialoog tussen twee geliefden die zich realiseren dat hun verhouding ten einde loopt. Praten heeft geen zin meer. Nog eenmaal zijn ze innig samen met ieder hun eigen gedachte. 'You lead me on with those innocent eyes. You know I love the element of surprise. (...) In my dream I was drowning my sorrows. But my sorrows, they learned to swim. (...) Waves of regret and waves of joy. I reached out for the one I tried to destroy, but you were talking about the end of the World.' Er lijkt sprake van schuldgevoel, maar beiden weten dat het te laat is.

In een tweede, dieperliggende laag refereert de dialoog sterk aan het Bijbelse verraad. 'Haven't seen you in quite a while. I was down the hold just passing time. Last time we met was a low-lit room. We were as close together as a bride and groom. We ate the food, we drank the wine. Everybody having a good time Except you. You were talking about the end of the World.' De passage zou je kunnen lezen als de conversatie tussen Jezus en Judas Iscariot

in de tuin van Gethsemane uit het evangelie van Mattheus over het Laatste Avondmaal. Dan volgt de scène van het werkelijke verraad met de kus die letterlijk het hart van Jesus brak: 'In the garden I was playing the tart. I kissed your lips and broke your heart'. Naast verraad keert ook schuld steeds terug in het nummer en verwijst hier naar de schuld die Judas voelde na het verraad.

Geruststelling wordt ons geboden in wellicht het meest serene nummer van het album, 'One', waarin de boodschap klinkt dat we niet bang hoeven te zijn voor het vervreemdingsproces omdat wij als individuen altijd onderdeel zullen uitmaken van een groter geheel. 'We're one, but we're not the same. We get to. Carry each other. Carry each other. One...'

Europees optimisme

Het album Zooropa, dat uitkwam in de zomer van 1993, beschrijft de optimistische lichte kant van de Europese omwenteling, met de EU-vlag prominent op de cover. Het gelijknamige openingsnummer gebruikt opnieuw de Zoo-metafoor, die dit keer verwijst naar de verbeeldingskracht. Bono zegt zelf: 'Zooropa is een mooi beeld dat verwijst naar een surrealistische Europese plaats'.

De onzekerheid van begin jaren negentig is niet weggenomen, maar er lijkt licht te gloren aan de horizon. 'Don't worry baby, it's gonna be alright. (...) Uncertainty can be a guiding light. (...) Don't worry baby, it'll be alright. You got the right shoes. To get you through the night. It's cold outside, but brightly lit. Skip the subway. Let's go to the overground.' Het licht, de overground, als tegenstelling van underground, behelst de verandering met al zijn verschillen en tegenstellingen. Onzekerheid is nu een positief punt van het vertrek: 'And I have no compass, and I have no map. And I have no reasons. No reasons to get back'. Het eindpunt is de verbeelding, die wordt beschreven als een droom. Dromen doen we volgens Bono te weinig: 'She's gonna dream up, The world she wants to live in, She's gonna dream out loud'.

In Zooropa geeft een ander alter ego van Bono aan hoe je je staande kunt houden. Dit keer niet de zwarte oppervlakkigheid van The Fly, maar die van Macphisto. Macphisto is een aristocratische oude ziel die graag de duivel wil zijn en daarom een gouden glitterpak draagt met rode hoorntjes. Eigenlijk is hij een manifestatie van onze vergankelijkheid, stoffig, traag bewegend. Tegelijkertijd is hij onze geschonden moraal die zichzelf en daarmee ons een spiegel wil voorhouden. Tijdens de Zoo TV-tour sloot Macphisto elke avond af met een act die een maatschappelijk probleem aan de orde stelde. Iedere avond nam hij zijn gouden telefoon en hield een telefoongesprek. Tijdens de tour in de Verenigde Staten belde hij iedere avond met het Witte Huis. Enkele keren kreeg hij zelfs toenmalig gouverneur Clinton te spreken. Europa was op het moment van de tour in de ban van de Balkanoorlog. Via een satellietverbinding belde Macphisto vaak met een bevriende journalist in het belegerde Sarajevo en sprak met Bosnische jongeren over hun dagelijkse overleven in de oorlog. Regelmatig sprak hij zijn schaamte uit Europeaan te zijn. Op een van de laatste avonden van de ZooTV-tour in Sydney sprak hij de volgende wens uit:

'My time among you is nearly over...Before I go, I have some messages for the world. People of America, I gave you Bill Clinton – I put him on CNN, NBC, CSPAN. Too tall to be a despot, but watch him closely. People of Asia, your time is coming – without your transistors, none of this [verwijzing naar het Zoo TV podium, FB] would be possible. People of Europe – when I came among you, you were squabbling like children. Now you're all hooked up to one cable, as close together as stations on a dial. People of the former Soviet Union – I gave you

capitalism, so now you can all dream of being as wealthy and glamorous as me. People of Sarajevo, count your blessings ... There are people all over the world who have food, heat and security, but they're not on TV like you are. Frank Sinatra, I give you the MTV demographic; Salman Rushdie, I give you decibels. Goodbye Squidgy, I hope they give you Wales; goodbye Michael... Goodbye all you neo-nazis, I hope they give you Auschwitz.'

De kracht van Macphisto is zijn vertrouwenwekkende rust en zijn moralistische inspanningen zonder ooit politiek te worden. De richting die hij ons aanbiedt is niet oppervlakkig, die van de snelle inwisselbaarheid van de The Fly. In plaats van imitatie roept hij op naar jezelf te kijken. 'Through the light projected, he can see himself up close', zingt Macphisto in 'Lemon'. Kijk naar binnen en begin met vertrouwen in jezelf te zoeken.

Het gevecht

Tokio was het eindstation voor U2's ZooTV-project in november 1993, maar het project sloot pas in 1995 definitief af met het nummer 'Hold me Thrill me. Kiss me Kill me' geschreven als soundtrack voor de film Batman Forever. In de clip zien we een animatie van rockster Bono in gevecht met zijn alter ego's Macphisto en The Fly. Welk ego zal winnen is lang onduidelijk. De twijfel wordt benadrukt door de vele vraagtekens in de clip. De passage 'You don't know how you got here. You just know you want out. Believing in yourself. Almost as much as you doubt' lijkt een mix van wantrouwen en vertrouwen, een mengeling van beide personages. Ook de Zoo-metafoor verschijnt nog eenmaal prominent in beeld. Aan het einde van de clip hebben alle drie de karakters zich in één persoon verenigd. Hiermee lijkt Bono zijn eigen visie op het ZooTV-project te geven, door te stellen dat zijn personificatie slechts één van de velen is en dat iedereen zowel The Fly als Macphisto in zich heeft.

De ingrijpende persoonlijke en maatschappelijke omwenteling na de val van de Muur werd het begin van het ZooTV-project. De Ierse band U2 liet zich leiden door de creatieve energie die de omwenteling bracht zonder een duidelijk eindpunt voor ogen te hebben. Het optimisme en de onzekerheid die de verandering bracht leidden tot de strijd tussen het duistere wantrouwen op Achtung Baby en het optimistische vertrouwen van Zooropa. Na drie jaar kwam het ZooTV-project ten einde. Met alle verscheidenheid en tegenstellingen is Zooropa uiteindelijk een pleidooi voor een open toekomst van Europa dat niet bang hoeft te zijn voor haar eigen onzekerheid.

Bron

- Stokes, N. 2005. Into the Heart: The Stories Behind Every U2 Song. Carlton Books Ltd.